

COMPORTAMENTUL AUTONOM: FANTOMA DE LA OPERĂ

Lucia Faiciuc

Institutul de Istorie „George Bariț” din Cluj-Napoca

La fel ca în cazul altor noțiuni din psihologie (cum ar fi, de exemplu, cele ale altruismului și auto-controlului, considerate de Rachlin¹, sau cum ar putea fi pentru cele de atenție, reprezentarea conștientă și altele), printr-o analiză într-un spirit mai mult sau mai puțin sofisticat, noțiunea de comportament autonom ajunge a se dizolva ca obiect de investigație, pierzându-și consistența. Căutându-i o definiție, ea pare a deveni o fantomă. Situația e întrucâtva similară cu cea descrisă de Sf. Augustin², care spunea referitor la posibilitatea sa de a defini timpul că dacă nu îi cere nimeni să spună ce e știe ce este, dar dacă vrea să explice ce este, atunci nu mai știe. Pentru un astfel de impas se pot oferi mai multe explicații.

O primă explicație ar fi aceea că o mare parte din definițiile date autonomiei personale sau comportamentului autonom fac apel la alte noțiuni, care sunt la fel de imprecise și vag definite ca și acela de autonomie. Astfel, autonomia a fost relaționată de-a lungul anilor în filosofie sau psihologie cu noțiuni cum sunt acelea de libertate³, alegere, decizie, independență, condiționare, intenționalitate, cauză, motivație, determinare⁴, raționalitate⁵, responsabilitate⁶, control⁷, voință⁸, conștientă⁹, agent¹⁰, scop, identitate, sine¹¹ etc. Majoritatea lor pot fi la fel de controversate și

¹ H. Rachlin, *Altruism and Selfishness*, „Behavioural and Brain Sciences”, 2002, 25, p. 239–296.

² Apud C. Noica, *Schiță pentru istoria lui Cum e cu puțină ceva nou*, București, Edit. Humanitas, 1995.

³ A. S. Reber, *Dictionary of Psychology*, London, Penguin Books, 1985; P. Popescu-Neveanu, *Dicționar de psihologie*, București, Edit. Albatros, 1978.

⁴ R. M. Ryan, E. L. Deci, *Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being*, „American Psychologist”, 2000, 55, p. 68–78.

⁵ V. G. Hardcastle, *Life at the borders: habits, addictions and self-control*, „Journal of Experimental and Artificial Intelligence”, 2003, 15, p. 243–253; F. Vollmer, *Freedom and Rationality*, „Journal for the Theory of Social Behaviour”, 2004, 34, 167–177.

⁶ R. Lafon, *Vocabulaire de la psychopédagogie et de psychiatrie de l'enfant*, Quadrige, PUF, 1963.

⁷ H. C. Warren, *Dictionary of Psychology*, Cambridge, Houghton Mifflin Company, 1934.

⁸ *Dicționar enciclopedic de psihiatrie*, C. Gorgos (sub redacția), București, Edit. Medicală, 1987.

⁹ R. Lafon, *op.cit.*

¹⁰ M. Wooldridge, *Agent-based software engineering*, „IEE Proceedings on Software Engineering”, 1997, 144, 26–37, 1997.

¹¹ E. L. Deci, R. M. Ryan, *A Motivational Approach to Self: Integration in Personality*, in: *Nebraska Symposium on Motivation*, London, University of Nebraska Press, 1991, 38, p. 237–287.

problematică ca și aceea de autonomie. De multe ori, astfel de definiții sunt utile numai în măsura în care informează că între termenii sau sintagmele menționate există o legătură, fără să se poată explicita foarte precis în ce ar consta aceasta, cel mult putându-se deduce că e vorba de exemplu, de una de sinonimie sau de antinomie. În cazul unora, se ajunge chiar la definiții de tip circular sau cvasi-circular. De exemplu, autonomia poate fi definită ca o capacitate a unei persoane de a fi un agent¹². Însă, noțiunea de agent a fost definită în mai multe moduri. În sens larg, agentul este ceva care cauzează altceva¹³. În conformitate cu acest înțeles, persoana autonomă nu s-ar deosebi prin nimic de o substanță care joacă rolul de agent chimic. Se afirmă pur și simplu că persoana poate produce o schimbare, un efect în mediu, fără a se diferenția prin statul său de cauză de cel al unui corp fizic, de exemplu. O astfel de modalitate de a defini autonomia este însă inutilă unui psiholog, datorită generalității excesive. Altă definiție a agentului este aceea de a fi un factor activ capabil de a produce acțiuni, care are puterea de a acționa și, implicit, de a fi capabil să urmărească realizarea scopurilor care definesc acțiunile produse¹⁴. În contextul acestei definiții, persoana autonomă este acea persoană capabilă să producă schimbări în mod intenționat, adică prin generarea unor scopuri. Nu se menționează dacă e vorba de schimbări deopotrivă în mediul extern și cel intern, nici modalitatea de selecție a scopurilor generate, gradul de angajament (adică prezența intenției) în realizarea unui scop ales. Practic, autonomia e echivalată în acest caz cu capacitatea de a avea sau de a genera scopuri pentru propriile acțiuni. Și în acest caz, definiția ar fi prea generală și deci cu utilitate redusă, pentru că se poate spune că aproape orice ființă umană are această capacitate încă din primul an de viață și ea poate fi atribuită și altor ființe vii. Ultima definiție, cea mai specifică, menționează că a fi agent înseamnă capacitatea unui individ de a-și influența propria viață¹⁵. Ea aduce mențiunea că agentul produce o schimbare și asupra mediului intern. Persoana autonomă ar fi acea persoană capabilă de a-și schimba propria viață, definiție care însă nu e departe de sensul etimologic al termenului de autonomie, și anume acela de auto-guvernare, conducerea după o lege internă proprie, adică existența unui determinism intern. Se ajunge astfel la cvasi-circularitate. Singura deosebire ar fi doar aceea că în definirea agentului nu se menționează dacă influențarea propriei vieți se face în mod legitim. Se poate conchide că prin ambiguitatea sa, noțiunea de agent nu poate aduce contribuții importante la definirea autonomiei unei persoane. Un alt exemplu care să ilustreze dificultățile în determinarea sensului autonomiei care s-ar datora ambiguității termenilor folosiți în alcătuirea definițiilor e acela în care autonomia ar fi privită din punctul de vedere al modalității de administrare (management) al resurselor de care dispune sau la care are acces o persoană. Într-un astfel de caz, în momentul în care se vorbește de management și de resurse ar

¹² E. L. Deci, R. M. Ryan, *op. cit.*

¹³ L. J. Crockett, *Agency in the Life Course: Concepts and Processes*, in: *Nebraska Symposium on Motivation*, London, University of Nebraska Press, 2000, 48, p. 1–29.

¹⁴ M. Wooldridge, *op. cit.*

¹⁵ L. J. Crockett, *op.cit.*

trebui să se specifice, în primul rând, ce se înțelege exact prin acești termeni. Resursele pot fi concepute ca posibilități de acțiune de care dispune o entitate capabilă de acțiune, adică un agent. Dar capacitatea de administrare a resurselor poate fi văzută, ea însăși, ca o resursă. Se poate constata că ambiguitatea termenului de resursă e susceptibilă să conducă la fenomenul regresiei infinite.

Acest ultim exemplu ne permite să facem referire la o altă posibilă explicație care se poate da pentru a justifica impasul în care se ajunge când se încearcă definirea autonomiei comportamentale. Aceasta se bazează pe limitele limbajului natural și ale logicii clasice în a descrie realități complexe, cum este aceea a auto-determinării. Astfel de limite par a fi evidente mai ales în cazul încercării de a defini noțiuni care, datorită naturii speciale a fenomenelor pe care le desemnează, ne atrag, când se încearcă conceptualizarea lor, în „moara” recursivității, a auto-referinței și a regresiei infinite. Noțiunea de autonomie nu este singulară în această privință. De exemplu, se vorbește de cogniție și de metacogniție, de memorie și de metamemorie¹⁶. Dar un prefix ca cel de meta-, la fel ca și cel de auto-, este semnul inițierii unui lanț al regresiei infinite și al plasării termenului cu un astfel de prefix în centrul unor dezbateri filosofice.

În cazul noțiunii de comportament autonom am putut identifica mai multe astfel de situații, în care o gândire recursivă poate părea să zădărnicească eforturile de a găsi căi de a stabili în mod foarte precis comportamentele cărora li se poate atribui trăsătura de autonom.

O primă astfel de situație este aceea care apare când se definește comportamentul autonom prin referirea la noțiunea de libertate. Această modalitate de definire ar putea fi apreciată ca fiind în acord cu majoritatea definițiilor date autonomiei în diferitele dicționare explicative consultate¹⁷. Prin urmare, putem defini comportamentul autonom ca fiind comportamentul care a fost ales în mod liber de către executantul său.

Se pot imagina, însă, cazuri în care un individ alege în mod autonom să nu fie autonom. Sau, invers, să aleagă în mod neautonom a fi autonom (de multe ori, autonomia e văzută ca o cerință a mediului extern la care adolescentul e constrâns să se adapteze). Adică o persoană poate alege liber să nu mai decidă liber (sau, respectiv, poate fi constrânsă să fie liberă). A nu mai decide liber (sau, respectiv, a decide liber) poate fi un comportament la fel ca oricare altul, căruia i se poate acorda sau nu atributul de autonom. E vorba aici de situația auto-referirii. Ea poate părea paradoxală câtă vreme un fenomen (autonomia) implică apariția opusului său (heteronomia) și se ajunge la situația în care același comportament poate fi caracterizat simultan ca autonom sau heteronom, în funcție de perspectiva abordată

¹⁶ J. Metcalfe, *Metacognition and Novelty Monitoring*, în: *Metacognition (Knowing about knowing)*, J. Metcalfe, A. P. Shimamura (eds.), Cambridge, MIT Press, 1994.

¹⁷ F. Marcu, C. Maneca, *Dicționar de neologisme*, București, Edit. Academiei R.S. România, 1978; *Dictionary of Education*, C. V. Good (ed.), New York, Mc Graw-Hill Book Company, Inc., 1959; A. S. Reber, *op.cit.*; *Dicționar de psihologie*, U. Șchiopu (coord.), București, Edit. Babel, 1997; P. Popescu-Neveanu, *op. cit.*; C. Gorgos, *op. cit.*

(una obiectivă, externă sau una subiectivă, internă). Originea unui astfel de impas ar putea fi plasată în ambiguitatea termenului de comportament, termen generic, care denotă simultan fenomene plasate pe niveluri de organizare diferite, între care se poate presupune existența unei deosebiri calitative. În ipoteza unei distincții între decizia conștientă și un act motor simplu, plasarea lor deopotrivă sub umbrela conceptului de comportament poate conduce în situații speciale, ca și în cea amintită mai sus, la confuzii și paradoxuri. De asemenea, termenul de autonom este ambiguu, având o dublă referință: ceea ce se consideră autonom de către un observator extern și ceea ce se consideră autonom de către agent. Același comportament e autonom într-o definiție internă, a agentului, și heteronom după o definiție a unui observator extern.

Un caz asemănător de auto-referire apare și în situația definirii autonomiei prin raportare la administrarea resurselor, când capacitatea de administrare a resurselor de către o persoană poate fi privită ea însăși ca o resursă. O astfel de resursă a unui agent poate fi administrată de către un agent exterior lui, astfel că se poate ajunge la situația în care propria autonomie e heteronomă, fiind condiționată de un alt agent. E vorba și aici de ambiguitatea termenului de resursă, pentru că resursa înțeleasă ca și capacitate de administrare de resurse diferă calitativ de resursele obișnuite (cum ar fi de exemplu cele materiale, energetice etc.), fiind plasată pe un alt nivel de organizare. Ca urmare, supra-generalizarea și impunerea unui mod de operare identic cu termenul de resursă independent de context poate conduce la situații paradoxale, cum e și cea menționată mai sus. Cele două cazuri date ca exemple pot fi considerate similare cu cazul mult citat în logică al paradoxului mincinoșilor¹⁸.

Într-o altă situație, se pleacă de la ipoteza că pentru a alege liber un comportament e nevoie de criterii pe baza cărora să se realizeze această decizie. Dar, la rândul lor, aceste criterii e nevoie a fi alese în mod liber, iar pentru a le alege în mod liber e nevoie de alte criterii care, la rândul lor, au fost alese în mod liber și așa mai departe... În această situație, prin recursivitate se ajunge la regresie infinită. E o problemă care ține de căutarea unei surse a autonomiei, care pare a nu-și găsi întemeiere. Se ajunge la problema criteriilor primitive și a provenienței lor. Dacă aceste criterii provin din exterior, atunci nu se mai poate vorbi de alegere liberă și de autonomie.

Dacă la definirea comportamentului autonom ca un comportament liber ales s-ar adăuga¹⁹ cerința ca această alegere liberă să fie făcută astfel încât să servească intereselor și preferințelor personale ale individului, fixându-se astfel un criteriu, se poate ajunge din nou în impas. În primul rând, e oare posibil ca cineva să aleagă liber, cu bună știință, în dauna propriilor interese, așa cum și le percepe el și nu un observator extern? În plus, ideea însăși de interes personal e ambiguă. În al doilea rând, interesele și preferințele individului pot fi considerate ca fiind rezultatul unei

¹⁸ L. Gavrilu, *Mic tratat de sofistică*, București, Edit. Iri, 1996.

¹⁹ *Encyclopedia of Psychology*, R. J. Corsini (ed.), London, John Wiley & Sons, 1994.

alegeri libere (identificarea propriilor interese și preferințe poate fi considerat și el un comportament la modul general, care se poate face mai mult sau mai puțin autonom), și apare din nou o situație de regresie. În al treilea rând, impunându-se ca alegerea să se facă astfel încât interesele personale să fie îndeplinite, se limitează libertatea de alegere și se ajunge astfel la contradicție.

Se poate identifica și un alt caz de regresie infinită, care e posibil să apară în demersul de conceptualizare a comportamentului autonom. Pentru a atribui caracterul de autonom unui comportament, esențial ar putea fi nu criteriul libertății alegerii, așa cum este ea percepută de către un observator extern, ci criteriul percepției pe care agentul o are asupra libertății sale de alegere²⁰. Dar includerea acestui criteriu devine problematică, pentru că atunci apare problema percepției asupra percepției și așa mai de parte... În plus, se poate ajunge la paradoxul în care putem defini ca autonomă acea persoană care e capabilă să perceapă lipsa ei de libertate în alegere, adică lipsa ei de autonomie. Acest lucru se întâmplă dacă se consideră ideea că doar prin perceperea propriilor limite se poate ajunge la depășirea lor.

După cum s-a văzut, în cazurile expuse mai sus apare problema nivelurilor de organizare la care se discută când se face referire la un anumit agent, la comportamentul său și la mediul extern în care el este încorporat. Existența unor astfel de niveluri de organizare duce la fenomenul în care autonomia acțiunilor în cadrul unui anumit nivel de organizare să nu poată fi păstrată decât prin scăderea autonomiei acțiunilor plasate pe niveluri superioare de organizare. E nevoie ca un agent, ca sistem, să acționeze în armonie cu legile supra-sistemelor în care este integrat, așa încât libertatea de acțiune de care dispune să nu fie în final constrânsă. Astfel, o abordare a autonomiei din perspectiva teoriei sistemelor dinamice complexe²¹ ar fi utilă pentru a aduce clarificări în definirea autonomiei și a putea neutraliza paradoxurile care apar prin considerarea unor definiții clasice și simpliste ale autonomiei, care comasează nivelurile de organizare. După cum se va vedea și mai jos, distingerea unor niveluri de organizare în cadrul agentului și a raportului dintre ele are relevanță în determinarea nivelului său de autonomie. Aceasta pentru că în conceptualizarea autonomiei unei persoane ar fi probabil important să se considere nu în mod exclusiv raportul individului cu mediul extern, ci și raportul dintre diferitele instanțe psihice, felul în care ele se condiționează reciproc sau măsura în care sunt independente unele de altele. De altfel, unii psihologi²² remarcă faptul că problema autonomiei se pune doar din momentul în care în cadrul sistemului psihic al unui individ încep să se diferențieze mai multe instanțe. Ele îi vor permite să devină capabil de duplicitate, să simuleze că execută

²⁰ E. L. Deci, R. M. Ryan, *op.cit.*

²¹ L. Faiciuc, *Trăsături definitorii ale autonomiei personale din perspectiva teoriei sistemelor complexe*, în: *Cercetări și aplicații în psihologie*, M. Albu, Z. Anghel și C. Țăran (coord), Timișoara, Edit. Augusta, p. 59–70, 2003.

²² H. Wallon, *Evoluția psihologică a copilului*, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1975.

un comportament care contravine, de fapt, scopurilor sale²³. În acest context, pentru abordarea autonomiei, se pune problema raporturilor care apar între instanțele psihice conștiente și cele inconștiente (corespunzător, între motivațiile inconștiente și cele conștiente), între id, eu și supraeu, într-o terminologie psihanalitică, între identitățile pe care și le formează individul la diverse vârste sau în diverse contexte sau între sine și celelalte componente ale psihicului. Aceeași problemă a raporturilor între diferite instanțe psihice interne apare atunci când se consideră sinele ca o entitate complexă cu componente structurate ierarhic sau când se afirmă existența a mai multor feluri de sine: personal, social sau relativ la fiecare persoană semnificativă²⁴. Considerarea acestor raporturi ar putea justifica, de exemplu, de ce comportamente, cum este cel adictiv, deși conform definiției comportamentului autonom ca liber ales pot fi considerate ca autonome, sunt percepute în mod intuitiv ca neautonome. E vorba aici de instanța psihică cu care se identifică individul, el simțindu-se constrâns nu din exterior, ci de către o altă instanță a psihicului său. Pe de altă parte, considerarea instanțelor psihice conștiente are relevanță în discutarea caracterului autonom sau heteronom al unui comportament spontan. El pare a fi autonom dacă se consideră că sursa sa este internă, că individul e liber, în sensul că nu e constrâns din exterior în executarea sa. Pe de altă parte, termenul de liber e considerat în multe contexte a însemna alegere conștientă și, în acest caz, comportamentul spontan nu mai e văzut ca autonom. Un alt argument care s-ar putea invoca pentru susținerea unei astfel de poziții este acela că multe din comportamentele spontane sunt reacții condiționate la un stimul extern (care poate fi sau nu perceput conștient), ceea ce implică în mod clar un determinism extern și, prin urmare, lipsa autonomiei. De fapt, în ambele cazuri, fie că e vorba de o decizie conștientă sau de o selecție spontană a unui răspuns, e vorba de o condiționare externă mediată intern, doar că medierea se face de către o instanță superioară în cazul deciziei conștiente.

În ciuda tuturor celor spuse mai sus, care nu par a îndreptăți menținerea noțiunii de autonomie în psihologie datorită caracterului său problematic (fie pentru că ea conduce la antinomii și paradoxuri, fie pentru că ea pare a fi reductibilă la alte concepte, fie pentru că e prea strâns legată de concepte încă slab definite, cum ar fi cel de intenție sau conștiință) ne putem întreba dacă în spatele personajului fantomă există un actor. Cu alte cuvinte, chestiunea e dacă apariția atributului de autonom a plecat de la observarea unor diferențe reale în modul de desfășurare a comportamentelor umane acestora în anumite situații, dacă în spatele termenului se ascunde un adevărat referent, care nu poate fi reductibil la nici un alt concept, iar aspectul său fantomatic decurge doar din grila de concepte pe care o folosim pentru definirea sa.

²³ E. L. Deci, R. M. Ryan, *op.cit.*

²⁴ S. M. Andersen, S. Chen, *The Relational Self: An Interpersonal Social-Cognitive Theory*, „Psychological Review”, 2002, 109, p. 619–645.

Un posibil început pentru inițierea căutării „personajului” real, dincolo de aparența „fantomei”, s-ar baza pe următorul argument. Pornim de la asumția că pentru fiecare situație externă dată sunt întotdeauna posibile mai multe răspunsuri din partea unui individ. Adică, orice situație externă nu poate determina în mod univoc un răspuns din partea organismului. Pe de altă parte, o altă asumție este aceea că nici o nevoie nu determină în mod univoc un răspuns de satisfacere, iar răspunsul de satisfacere care e ales nu poate depinde în mod exclusiv de situația externă, câtă vreme ea nu poate determina univoc un singur răspuns. Se poate deduce că, indiferent de tipul de determinare, internă (prin nevoi, ca și cauze interne) sau externă, există loc pentru un al treilea factor care să explice producerea în final a unui singur răspuns. Situația stimul nu poate determina în mod univoc și unilateral comportamentul, iar determinismele înnăscute nu pot predetermina fiecare răspuns sau parte a acestuia. Existența unei sub-determinări a comportamentului uman a fost menționată și de Vollmer²⁵. El arată că, potrivit teoriilor cauzalității agentice, unele acțiuni umane sunt subdeterminate, în sensul că nici totalitatea stărilor mintale și fizice ale unui individ și nici totalitatea stimulilor care acționează asupra lui din exterior nu sunt suficiente pentru a le produce. Astfel de situații apar când la sfârșitul deliberării este încă în puterea agentului de a produce sau nu acțiunea intenționată. De asemenea, noțiunea de autonomie ar putea fi utilă atunci când se consideră cazurile în care situațiile stimul pot conduce la mai multe răspunsuri condiționate, fiind nevoie de o instanță care să explice selectarea unui singur răspuns.

Pentru problema sub-determinării comportamentului uman se pot întrevădea mai multe soluții posibile. Prima face apel la noțiunile de interacțiune și emergență. Comportamentul uman e emergent interacțiunii dintre cauzele externe și cele interne. În acest caz autonomia ar fi o etichetă care desemnează un pattern de interacțiune. A doua soluție, una destul de frecvent întâlnită în literatura de specialitate dedicată autonomiei, este aceea a postulării unei instanțe separate care realizează alegerea, decizia, ca un al treilea factor cauzal care se interpune între cauzele interne și cele externe. Considerând această soluție, autonomia presupune existența sau formarea unui sine. O soluție de mijloc pare a fi cea propusă de Deci și Ryan²⁶, care văd sinele ca pe un proces emergent, adică rezultatul emergenței nu e direct comportamentul, ci o instanță plasată pe un nivel superior de organizare care se caracterizează printr-un rol reglator și separator, care joacă rolul unei membrane filtrante pentru „organismul” psihic. Sinele, ca entitate emergentă prin interacțiunea cauzelor interne și externe, devine el însuși cauză pentru sine, capabilă de a interacționa cu alte cauze. Autonomia se va defini în acest caz în funcție de stările sinelui procesual. Din perspectiva sinelui emergent ca proces integrator, se poate găsi o soluție pentru problema menționată mai sus, aceea a găsirii unui criteriu de selectare a criteriilor în realizarea deciziilor autonome, astfel încât să nu se ajungă la regresie infinită. Acest criteriu ar fi acela al menținerii

²⁵ F. Vollmer, *op. cit.*

²⁶ E. L. Deci, R. M. Ryan, *op. cit.*

coerenței, criteriu care nu este nici impus și nici ales în mod deliberat în mod necesar, nici extern și nici intern, ci ține de natura sistemului psihic ca atare. O a patra soluție, ar putea considera ca suficientă pentru soluționarea sub-determinării existența capacității de simbolizare și reprezentare, pe baza căreia se poate genera un spațiu interior în care sunt proiectate cursurile alternative de acțiune și consecințele lor. Acest spațiu interior, prin chiar natura sa, poate fi controlat în exclusivitate doar de agentul cărui îi aparține, pentru că e singurul care are acces direct la el. Rezultatele simulărilor în această lume interioară vor avea însă un impact asupra lumii reale, vor fi o sursă în determinarea acțiunilor, una separată de celelalte care se referă la influențele externe și la alte tipuri de cauzalități interne. Motivațiile interne vor interacționa nu doar cu situațiile din mediul extern, ci și cu rezultatul acestor simulări interne, care pot fi activate și de prezența dorințelor. Această soluție e compatibilă cu ideea susținută de Crockett²⁷, conform căreia constructul de competență de planificare subsumează noțiunea de agent.

Se poate constata că în încercarea de a regândi autonomia și în alți termeni decât cei clasici de alegere, decizie, libertate, dihotomia cauză externă – cauză internă, un rol central poate reveni noțiunii de interacțiune. Alte noțiuni care e posibil să aducă beneficii pentru definirea autonomiei ar fi acelea de tip cibernetic, de tipul input-output, feed-back. Se întrevide posibilitatea ca autonomia să fie definită, de exemplu, prin ponderea cu care output-ul unui organism se transformă în input. Autonomia maximă ar apărea atunci când output-ul se transformă integral în input. La fel, autonomia ar putea fi caracterizată prin existența unui pattern specific în utilizarea diferitelor tipuri de feed-back-uri.

Un aspect care a fost mai degrabă neglijat în tratarea problemei autonomiei și care s-ar putea dovedi central pentru o viitoare nouă definiție este acela al mecanismelor implicate în generarea scopurilor și valorilor și al dinamicii angajării și dezangajării față de un anumit scop sau valoare. Până acum studiile s-au concentrat aproape exclusiv pe problematica selecției scopurilor (discuțiile purtându-se în jurul libertății de alegere între scopuri sau valori existente) sau pe aceea a reglării și controlului realizării unui scop (ca în cazul discuțiilor care s-au purtat cu privire la auto-control și auto-reglare). Mai recent, s-au încercat studii mai sistematice cu privire la dinamica acțiunii și a tipurilor de motivații²⁸ și scopuri care pot sta la baza ei, dar, deși reprezintă un început promițător, ele nu se concentrează suficient pe problematica căilor de generare a scopurilor și valorilor. Și în cazul acestei problematice, s-ar putea ca studierea pattern-urilor de interacțiune să aducă clarificări. În context, se impune a fi evidențiat faptul că

²⁷ L. J. Crockett, *op. cit.*

²⁸ A. Bandura, *Self-Regulation of Motivation Through Anticipatory and Self-Reflective Mechanisms*, în: *Nebraska Symposium on Motivation*, London, University of Nebraska Press, 1991, 38, p. 69–165; A. Fishbach, *Leading Us Not Into Temptation*, „Journal of Personality and Social Psychology”, 2003, 84, p. 296–302; E. Skinner, K. Edge, *Parenting, Motivation and the Development of Children's Coping*, în: *Nebraska Symposium on Motivation*, London, University of Nebraska Press, 2000, 48, p. 81–107.

mediul extern nu furnizează doar stimuli, informații, ci și valori ale acestora (sub forma răsplăților și pedepselor, sub forma judecăților de valoare etc.). Noțiunea de autonomie s-ar referi tocmai la raportul care se stabilește între valorile generate intern și cele furnizate din exterior. Se pot distinge două situații diferite în care se poate studia acest raport: atunci când un individ nu deține un set de valori propriu și nici nu dispune de resursele necesare pentru a le genera și preia din exterior valorile care i se oferă, atunci când un individ are un set propriu de valori care intră în conflict cu cele oferite din exterior.

Față de dimensiunile de interior – exterior, subiectiv – obiectiv, superior – inferior, dependență – independență care au fost luate în considerare în discutarea autonomiei, aceea temporală, dinamică a fost realtiv ignorată. Conceperea autonomiei ca proces atât pe scara temporală a desfășurării unui act autonom, pe aceea a desfășurării unui pattern de acte care definesc un comportament autonom sau pe aceea a dezvoltării ontogenetice a autonomiei ca atribut al persoanei ar putea clarifica o seamă din paradoxurile care rezultă din asocierea autonomiei cu atribute contradictorii. În diferite faze ale dezvoltărilor sale procesuale, autonomia poate primi atribute contradictorii. La o primă analiză, pentru actele autonome s-ar putea emite ipoteza existenței a două faze în desfășurarea lor: una a dezangajării față de scopuri vechi și alta a generării și angajării în raport cu un scop nou. Pentru dezvoltarea unui pattern de comportament autonom într-un anumit domeniu de activitate și pentru dezvoltarea genetică a autonomiei s-ar putea întrevedea următoarele faze: dependență, contra-dependență, independență și interdependență. Cercetările psihice viitoare ar trebui să se concentreze pe descoperirea regimurilor de funcționare psihică care caracterizează funcționarea autonomă la persoane diferite, în contexte diferite, la stadii diferite ale ontogenezei. Astfel de regimuri funcționale pot genera pattern-uri comportamentale specifice ale funcționării autonome pentru anumite categorii de indivizi sau de contexte.

Alternativele în abordarea autonomiei prezentate mai sus pot fi considerate ca tot atâtea căi prin care conceptul de autonomie își poate pierde caracterul fantomatic, prin care se poate întrevedea baza sa reală dincolo de aspectele înșelătoare.